

Müstəqilliyi qorumaq onu əldə etməkdən çətindir

1918-ci il mayın 11-də Batumidə Osmanlı, Almaniya, Cənubi Qafqaz Federativ Respublikası və Dağlı Respublikasının iştirakı ilə konfrans çağırıldı. Bu tədbirdə iştirak edən Azərbaycan nümayəndə heyəti Batum Sülh Konfransına böyük ümid bəsləyirdi. Onlar yaxşı başa düşürdülər ki, yalnız Osmanlı qüvvələrinin köməyi ilə daşnakların Azərbaycan əhalisinə qarşı qırğınının qarşısını almaq olar. Elə bu məqsədlə Osmanlı dövləti ilə danışıqlar aparan seymin Azərbaycan təmsilçiləri M.Ə.Rəsulzadə və M.H.Hacinski Osmanlı dövlətinin Batumidə olan hərbi nümayəndəsi 3-cü Ordu komandanı Vehib paşa ilə Azərbaycana hərbi yardım edilməsini müzakirə etdilər.

Nuru paşanın Gəncəyə varid olduğunun ikinci günü, mayın 28-də Tbilisidə Azərbaycan Milli Şurası dövlət müstəqilliyi haqqında "İstiqlal bəyannaməsi"ni qəbul etdi.

Azərbaycan diplomatiyasının ilk addımı 1918-ci il mayın 29-da Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin öz suverenliyini dünya dövlətlərinə, ABŞ, İngiltərə, Fransa və Türkiyəyə bildirməsi oldu. 1918-ci il iyunun 4-də Batumidə Azərbaycan və Türkiyə arasında sülh və qarşılıqlı dostluq haqqında müqavilə bağlandı. Türkiyə ilə qarşılıqlı razılaşmaya əsasən, Osmanlı hərbi birləşmələri və Azərbaycan könüllülərindən ibarət Qafqaz İslam Ordusu yaratmaq barədə razılığa gəldi. İstanbulda olan M.Ə.Rəsulzadə və M.H.Hacinski Türkiyə hökumətindən hərbi yardım istədilər. Sultan dördüncü Mehmetin qəbulunda çoxlu diplomatik nümayəndəliklərin olmasına baxmayaraq, o, Azərbaycan nümayəndə heyətini birinci qəbul etdi. Sultanı taxta çıxması münasibətilə təbrik edən M.Ə.Rəsulzadə Azərbaycan istiqlaliyyətini qoruyub saxlamaqda qardaş Türkiyənin köməyinə arxalandıqlarını bildirdi. Sultan cavabında "Sevimli Azərbaycanımızın nümayəndələri tərəfindən təbrik edilməyimi həyatımda xoşbəxt bir hadisə kimi qəbul edirəm" dedi.

AXC-nin yaradılması Bakı Xalq Komissarları Sovetinin bütün Azərbaycanı tutmaq planını pozdu. Buna görə də bolşevik pərdəsi altında maskalanıb "Böyük Ermənistan" yaratmaq xülyası ilə yaşayan ermənilər Azərbaycan Milli Hökumətini tanımadı və ona qarşı müharibə elan etdi. S.Şaumyan Ermənistanda olan daşnaklarla əlaqəyə girməyə çalışır, Azərbaycana işğal etmək, qüvvələri birləşdirmək üçün hər vasitəni mümkün hesab edirdi. O, türk-müsəlman xalqlarının qəd-

dar düşməni Andronikə göndərdiyi radioqramlarında yazırdı ki, "Sizin şəxsinizdə əsl xalq qəhrəmanını salamlayıram. Türk süngüsündən əziyyət çəkmiş bütün cəsur döyüşçülərə salam söyləyin".

S.Şaumyan və onun məsləkdaşları yaxşı anlayırdılar ki, Qafqaz İslam Ordusu Azərbaycanda əl-qol açarsa, onlara öz mənfi niyyətlərinin reallaşmasına imkan verməyəcək. Ona görə də Bakı Xalq Komissarları Sovetinin rəhbərliyi Rusiya bolşevik hökumətinin hərbi yardımına arxalanaraq mövcud olan bütün qüvvələri səfərbərliyə alıb qəti hücum keçməyi və bununla da hərbi təşəbbüsü ələ almağı qəraraşdırdı. Bu zaman erməni cəlladının sərəncamında 18 mindən yuxarı yaxşı silahlandırılmış ordu var idi. Bunun da 70 faizindən çoxunu, 13 min əsgəri və bütün zabitləri ermənilər təşkil edirdi. Eyni zamanda Rusiya tərəfindən göndərilən hərbi yardımların da ardı-arası kəsilmirdi. 1918-ci ilin iyun ayının əvvəl günlərində Rusiyadan 12 ədəd dörd düyməlik top, onun ekipajı və təchizatı yüklənmiş qatar Bakıya yola salınmışdı. Tula silah zavodundan da xeyli sayda pulemyot, tüfəng, patron göndərilmişdi. Nəhayət, kifayət qədər qüvvə və ehtiyat yaradıldıqdan sonra Bakı Xalq Komissarları Sovetinin Hərbi işlər üzrə komissarı Q.Korqanov 1918-ci il iyunun 4-də 1-ci Qafqaz Qırmızı Korpusunun Zaqafqaziya dəmir yolu boyunca Hacıqabuldan qərbə doğru hücum keçməsi barədə 8 sayılı əmr imzaladı.

Bu arada Lenini yalnız bir şey düşündürürdü: yeni yaranmış Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətini elə beşiyində boğmaq, nəyin bahasına olursa olsun Bakı neftinə sahib çıxmaq. Ona görə də azərbaycanlıların qatı düşməni S.Şaumyana hər cür hərbi dəstək verirdi. Stepan Şaumyan tam gü-

cü ilə erməni xislətini işə salmışdı. O, Leninin adından Gürcüstan hökumətinə müraciət edib bildirdi ki, əgər türk ordusunu öz ərazisindən buraxmasa, Rusiya Gürcüstanın müstəqilliyini tanıyacaq.

Lakin Lenin və Şaumyan istədiklərinə asanlıqla nail ola bilmədilər. Qafqaz İslam Ordusu Azərbaycana gəldi. Ucar rayonunun Müsüslü kəndində düşmən qüvvələrinin qarşısını kəsərək bolşevik-daşnak ordusunu geri çəkilməyə məcbur etdi. Sentyabrın 15-də Bakı ermənilərdən azad olundu.

1918-ci il sentyabrın 17-də Fətəli xan Xoyski kabinetinin təşkilindən üç ay sonra Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökuməti Bakıya köçdü. Bakı paytaxt elan olundu.

Azərbaycan Milli Şurasının 1918-ci il noyabrın 19-da Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin sədrliyi ilə keçirilən iclasında parlamentlə bağlı qanun qəbul olundu, həmçinin parlamentdə dövlətin hüduqlarında yaşayan bütün millətlərin təmsil olunması qərarı qəbul edildi.

1918-ci il dekabrın 7-də saat 13:00-da Hacı Zeynalabdin Tağıyevin Nikolayev küçəsində yerləşən keçmiş Qızlar Məktəbinin binasında Azərbaycan parlamentinin təntənəli açılışı oldu. Bu, bütün müsəlman şərqində o dövrün ən demokratik prinsipləri əsasında formalaşdırılmış ilk parlament idi. Əlimərdan bəy Topçubaşov parlamentin sədri, doktor Həsən bəy Ağayev isə sədrin birinci müavini seçildi. Paris Sülh Konfransına yola düşmüş Əlimərdan bəy səfərdə olduğu üçün parlamentin fəaliyyətinə Həsən bəy rəhbərlik etdi. Parlamentin ilk iclasında Fətəli xan Xoyski hökumətinin istefası qəbul edildi və yeni hökumətin təşkil olunması qərara alındı.

Təəssüf ki, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti uzunömürlü ola bilmədi. Cəmi bir il 11 ay yaşaya bildi. Cümhuriyyət yarandığı ilk gündən onu erməni-daşnak qüvvələrinin əli ilə məhv etməyə çalışan sovet Rusiyası Azərbaycanın daxilindəki qüvvələri də işə saldı. Sovet Rusiyasına münasibətdə daxilə siyasi partiyalar və parlament fraksiyaları arasında qarşıdurmalar gücləndi. Partiyalararası çəkişmələrin artması və parlamentdə sosialist frak-

siyaların pozuculuq fəaliyyəti nəticəsində 1920-ci il martın 30-da beşinci hökumət kabineti istefa verdi. Yeni hökumətin formalaşması Məmməd Həsən Hacinskiyə tapşırıldı. Kommunistlərin hökumətə daxil olmaqdan imtina etmələri, partiyalararası qarşıdurmalar yeni hökumətin yaradılmasını mümkün etmədi.

Azərbaycan hökumətinə qarşı siyasi və diplomatik təzyiqləri gücləndirən Sovet Rusiyası milli hökuməti dəvirmək üçün bolşeviklərdən və ermənilərdən istifadə etdi. Beləliklə, 1920-ci il aprelin 28-də XI Qırmızı ordu hissələri Bakıya daxil oldu. Bununla da Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin müstəqilliyinə son qoyuldu və Azərbaycan yenidən işğal edildi.

Azərbaycan öz müstəqilliyini bərpa etmək üçün nə az, nə çox, 70 il gözələməli oldu.

Nəhayət, 1991-ci il avqustun 30-da Ali Sovetin növbədənkonar sessiyasında gərgin müzakirələrdən sonra "Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyini bərpa etmək haqqında" Bəyannamə qəbul edildi. Bununla yanaşı, parlamentdə qəbul olunmuş qərarla Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin konstitusion əsaslarını yaratmaq üçün Konstitusiya Aktının hazırlanması nəzərdə tutulurdu. 1991-ci il oktyabrın 8-də Azərbaycan Ali Sovetinin işə başlayan növbədənkonar sessiyası bir neçə günlük müzakirələrdən sonra, oktyabrın 18-də "Dövlət müstəqilliyi haqqında Konstitusiya Aktı"nı qəbul etdi.

Azərbaycan elə bir geostrateji məkanda yerləşir ki, onun müstəqilliyini istəməyənlər həmişə olub və indi də var. Bu "qüvvələr" 1918-1920-ci illərdə olduğu kimi, müstəqilliyimizin ilk illərində də yenə birləşərək öz çirkin niyyətlərini həyata keçirməyə çalışdılar. Yenə erməni faktoru işə salındı. Suverenliyimiz, azadlığımız real təhlükədə ikən xalq idarəetmənin böyük memarı, idarəetmədə zəngin təcrübəsi olan Ulu Öndər Heydər Əliyevi təkidlə hakimiyyətə dəvət etdi. Ümummilli Lider hakimiyyətə gəlişi ilə müstəqilliyimizi əbədi və dönməz etdi.

*Elşən QƏNİYEV,
"Azərbaycan"*